

ПРЕДГОВОР

Председник Федеративне Народне Републике Југославије од 1953. односно Социјалистичке Федеративне Републике Југославије од 1964. до 1980. Јосип Броз Тито, као њен неприкосновени лидер, имао је посебну комуникацију са лидерима – државницима великог броја земаља. Она се одвијала преко личних порука – писама. Више од 2000 порука упућених на адресу Председника Републике у Београду, или адресованих на све значајније државнике у свету из Кабинета Председника Југославије, на посебан начин сведоче не само о личним односима Тита и светских лидера, већ и о многим питањима билатералних односа, актуелним питањима међународних односа, о блоковској подели света, покрету несврстаних, кризним жариштима у свету, ратовима који су вођени и низу других питања. Практично, нема значајнијег међународног питања које је било актуелно а да није поменуто у некој од порука.

Као председник Републике Јосип Броз Тито размењивао је личне поруке са шефовима 116 држава. Најчешће са лидерима Савеза Совјетских Социјалистичких Република, Сједињених Америчких Држава, Индије, Гвинеје, Камбоџе, Алжира, Египта итд.

Са председницима Сједињених Америчких Држава разменио је близу стотину порука – писама. Тито је и из положаја председника Националног комитета ослобођења Југославије, док је рат трајао, марта 1944. упутио прво писмо председнику САД Френклину Делано Рузвелту (Franklin Delano Roosevelt). Као председник Владе Федеративне Народне Републике Југославије писао је и председнику САД Хари Труману (Harry Truman) фебруара 1946. од кога је добио одговор почетком маја исте године.

Титу је као председнику Републике прва порука упућена из Вашингтона, 10. септембра 1954. од стране председника САД Двајта Ајзенхауера (Dwight Eisenhower). Одговор из Београда америчком председнику датиран је 6. октобром 1954.

Последње поруке између председника САД Џимија Картера (Jimmy Carter) и председника Југославије Ј. Б. Тита, размењене су 20. фебруара 1980. односно 25. фебруара 1980. као одговор америчког председника на Титово последње писмо.

Док је у Југославији на челу државе био само један председник од 1953 (када је установљена функција Председника Републике), до

1980, дотле је у истом периоду у САД у Белој кући промењено шест председника. Са сваким од њих Тито је размењивао поруке. Са Двајтом Ајзенхауером (1953–1961) 15 порука; са Џоном Кенедијем (John Kennedy) (1961–1963) 2 поруке; Линдоном Џонсоном (Lyndon Johnson) (1963–1969) 12 порука; Ричардом Никсоном (Richard Nixon) (1969–1974) 23 поруке; Џералдом Фордом (Gerald Ford) (1974–1977) 9 порука; са Џимијем Картером (1977–1981) 24 поруке.

Уочљиво је да је највећи број порука Тито разменио са председницима Ричардом Никсоном и Џимијем Картером уз напомену да је Никсон упутио Титу 18 порука а Тито Никсону 5, док је Картер упутио Титу 15 а Тито Картеру 9 порука.

Поруке су рађене у Кабинету Председника Републике у Служби за спољнополитичка питања. Неке поруке писао је сам председник Републике. Истина, из сачуваних докумената видљиво је да је таквих порука било мало. Поруке рађене у Кабинету слате су у Државни, односно од 1974. године Савезни секретаријат за иностране послове, у Кабинет шефа дипломатије, ради евентуалних измена и сугестија, након чега су враћане у Кабинет Председника Републике. Поруке су састављане и у Државном (Савезном) секретаријату за иностране послове, у Аналитичком одсеку а затим су пролазиле све инстанце, до шефа дипломатије. Након тога слате су у Кабинет Председника Републике где је последњу реч имао председник. Тај текст је затим писан на меморандуму Кабинета Председника Републике, латиницом на српскохрватском језику који је Тито својеручно потписивао налив пером, што му је давало обележје оригинала.

Текст поруке превођен је на енглески језик у Државном (Савезном) секретаријату за иностране послове, понекад и у Кабинету Председника Републике.

Уз оригинал на српскохрватском језику, слат је и превод на енглеском језику (који је ређе носио Титов потпис), преко ДСИП-а дипломатском поштом амбасадору Југославије у Вашингтону, који их је уручивао лично председнику Сједињених Америчких Држава или државном секретару, за председника.

Већина порука слата је због хитности и телеграфским – шифрованим путем, опет преко Државног секретаријата за иностране послове Амбасади у Вашингтону, која је текст поруке преносила на меморандум Амбасаде Југославије и као такву је у најкраћем року, од стране амбасадора, уручивала председнику САД лично, или преко државног секретара.

Поруке америчких председника писане су на меморандуму Беле куће на писаћој машини на енглеском језику, својеручно потписане од стране америчког председника. Уручивао их је амерички амбасадор у Београду, Титу лично, или преко државног секретара за иностране послове. И са америчке стране већина порука, због хитности, слата је телеграфским – шифрованим путем. Текстови порука на меморандуму Амбасаде САД уручивани су Титу лично или преко шефа дипломатије. Оригиниали порука стизали су накнадно, како у Београд, тако и у Вашингтон.

Неке поруке из Београда за америчког председника носио је амбасадор Југославије у Вашингтону (Вељко Мићуновић) после боравка у Београду или, истина ређе, и шеф дипломатије (Марко Никезић) приликом посете Белој кући. Иста пракса је била и са друге стране, амбасадор САД у Београду на повратку из САД, или амерички државни секретар приликом посете председнику Југославије (Роберт Марфи) (Robert Murphy) носили су са собом поруке председника Сједињених Америчких Држава. Дешавало се да председник Тито пошаље поруку председнику САД по државном секретару који је био у посети Београду.

Поруке америчких председника насловљене су: „Његова екселенција Маршал Јосип Броз Тито, председник Федеративне Народне Републике Југославије Београд“.

Поруке из Београда америчком председнику насловљене су: „Његовој екселенцији председнику Сједињених Америчких Држава, Вашингтон“.

Сачувано је 88 порука и то 56 послатих из Вашингтона а 32 из Београда.

Из сачуваних докумената видљиво је да их је било више. Известно је да је Тито упутио поруке Ајзенхауеру 30. септембра 1955, па 29. септембра 1960, Никсону априла 1970. и фебруара 1973. као и Никсон Титу 1. фебруара 1969. и 23. фебруара 1971. Ове поруке нису сачуване у архивском фонду Кабинета Председника Републике где се иначе налазе поруке које објављујемо у овој књизи. Велика вероватноћа је да се поруке које су размењивали председници САД са председником Југославије налазе и у председничким архивима америчких председника у САД.

У књизи објављујемо текстове порука на српскохрватском језику, како оне које је Тито слао у Вашингтон тако и оне које су стигле из Беле куће и које су преведене у Кабинету Председника Републике или

у Државном односно Савезном секретаријату за иностране послове. Поред превода објављујемо текстове порука америчких председника и на енглеском језику, осим порука чији се оригинали на енглеском не налазе у фонду Кабинета Председника Републике.

Шта садрже поруке, која питања, светске проблеме?

У Титовим порукама износе се оцене и погледи о: војној сарадњи са САД, економском притиску којем је Југославија била изложена са Истока, о сарадњи са Грчком и Турском (1954), о нормализацији односа са СССР-ом која неће бити на штету односа са Западом, о различитости спољнополитичких путева САД и Југославије али да између Београда и Вашингтона неће бити различитих гледишта у најважнијим питањима која се тичу рата и мира, о његовом путу у Африку, у Египат (1955); осврт на то да се у америчкој јавности – штампи и у Конгресу – говори да ли се Влада Југославије добро понаша или не и да ли и даље и под којим условима треба давати војну и економску помоћ – на шта одговара да се ништа није променило у политици Југославије према САД после нормализације односа са СССР-ом, о његовом путу у СССР и како је то коментарисано у САД у негативном контексту (1956). У порукама се говори и о политици Југославије и сарадњи са свим државама, о ванблоковској политици, о слабљењу односа Југославије и САД делом због доношења закона о трговини којим је Југославија губила статус најповлашћеније нације, о Титовим утисцима да политика Југославије о појединим питањима није најбоље схваћена у САД и да је појединци тумаче као да је уперена против САД, о његовим утисцима, приликом посете СССР-у, да су Хрушчов и совјетско руководство дубоко заинтересовани за очување светског мира и да желе да спроводе политику преговарања и мирољубиве коегзистенције (1963); о његовим оценама и проценама совјетске политике након смене Хрушчова (1964), о његовим погледима на бомбардовање Северног Вијетнам од стране САД и Јужног Вијетнама и да то носи истинску опасност од ширења рата, и да је једини пут који може спречити проширивање сукоба неодложно приступање преговорима како би се нашло решење, без икаквих услова ма са које стране уз апел на председника САД Џонсона да се одазове очекивањима свих земаља за очување и обезбеђење мира у свету (1965); да се отклоне последице агресије Израела и да се спречи стварање опасног преседања у међународним односима, „да се нападачу дозволи коришћење плодова његовог подухвата“, и да жали што такви ставови нису наишли на разумевање САД. Тито саопштава да је током своје посете Египту, Сирији, Ираку упознао лидере тих земаља са одређеним

порукама председника САД, али да они сматрају да су ставови САД једностранни и у корист Израела; Тито износи своје предлоге у пет тачака како решити кризу на Блиском истоку о чему ће истовремено обавестити и шефове држава и влада СССР-а, Француске, Велике Британије, чланице Савета безбедности, као и генералног секретара Уједињених нација (1967); о совјетској интервенцији у Чехословачкој и ситуацији у Европи (1968). У порукама Тито је преносио своје утиске из разговора са египатским руководиоцима о њиховој посвећености да наставе политику коју је водио Насер али и њихово уверење да Израел неће да се повуче са окупираних арапских територија и да примени резолуцију Савета безбедности УН. Тито иницира решење права палестинског народа наглашавајући да то није питање хуманитарно већ политичко (1971); оцене о својим посетама Египту, ставовима Египта у блискоисточном сукобу; о својим разговорима са Брежњевом (1972), Садамом Хусеином и Анвар ел Садатом (1973). Тито износи мишљење да је „крајње време да се међународна заједница супростави оним екстремним снагама у Израелу, које настоје да наметну своје ставове, не водећи рачуна о гледиштима, правима и интересима арапског народа и шире међународне заједнице.“ Тито износи да постоје различита гледишта САД и Југославије о питању избијања кризе „карактера кризе, одговорности страна у сукобу и неких других аспеката“, о потреби повлачења Израела са окупираних територија, што је често понављано у порукама, што би био пут ка правичном решењу кризе (1973); о кипарској кризи која је резултат уплитања страних фактора, оцењујући је као претњу светском миру износећи став југословенске владе да је очување независности, суверенитета, територијалног интегритета и несврстаности Републике Кипар, равноправности две заједнице, једино право решење, не пропуштајући, као и у низу других случајева, да каже да је такве поруке упутио у Америку, Атину и Никозију. Тито је преносио своје утиске са пута у Москву, Пјонг Јанг, Пекинг, (1977) истина на изречену молбу америчког председника Картера, о својим разговорима са лидерима тих земаља; о својим разговорима са Јасером Арафатом, о ситуацији на Рогу Африке, Етиопији, Сомалији, о КЕБС-у (1977), о посетама Кувајту, Ираку, Саудијској Арабији, Хашемитској Краљевини Јордан, (1979), Либији, СССР-у, совјетској инвазији на Авганистан.

Тито у својим порукама износи оцене међународних односа, о светским жариштима, положају Југославије у међународним односима, не оклевајући да каже да Израел ужива подршку САД и да се тако и понаша. Он је изразио свој став о значају размене мишљења између

државника двеју земаља оцењујући то као „допринос афирмацији политике мирољубиве и активне коегзистенције међу земљама са различитим друштвеним системима и различитим улогама у међународним односима.“

Амерички председници су у порукама износили своје мишљење и ставове, политику САД о истим питањима која су садржана у порукама из Београда, истина из америчког угла, угла политике једне светске силе, предводнице западног блока.

Говоре о билатералним односима, догађајима у Мађарској и совјетској интервенцији у Мађарској и жаљењу што Влада у Београду „није била у могућности да заузме став у неким фазама“ које су претходиле совјетској интервенцији (1956); о политици САД према СССР-у, о обарању америчког авиона изнад СССР-а, о томе да би радо прихватили Титову иницијативу да се одржи састанак Ајзенхауер–Хрушчов, али да у том тренутку, по њиховој процени, не постоје ваљани разлози за то јер не постоји добра воља у Москви (1960), о заостравању односа на релацији Вашингтон–Москва, напорима да Југославија очува статус најповлашћеније нације у трговини, поштовању несврстане политике Југославије и веровању да може имати подршку Југославије у напорима за очување мира у свету (1963); о ситуацији у Вијетнаму и како је види Бела кућа – да је агресија Северног Вијетнама на Јужни основни узрок опасне ситуације а да САД, на захтев владе Републике Вијетнам, предузимају одбрамбене акције (1966), и да америчка страна жели да одржава консултације о корацима који би водили решавању Вијетнамског рата мирољубивим путем (1966). Поруке америчких председника говоре о блискоисточној кризи и „придавању највеће важности узајамном разумевању између САД и Југославије“ (1967), о томе да су сагласни са Титовим ставом да „решење кризе на Блиском истоку треба да буде реалистично и дугорочно“, и да не сме да понизи арапске земље нити да се од њих тражи да се одрекну било каквих права и интереса на које могу легитимно да полажу право, да се у корену потешкоћа на Блиском истоку налази спор око права Израела да постоји; о испорукама оружја странама у сукобу и неслагању са Титовим погледима око испоруке совјетског оружја Арапима (1967); и да Титов предлог за решење кризе на Блиском истоку „заостаје за совјетско-америчком резолуцијом“, о билатералним односима Југославије и САД, о проблемима земаља у развоју, заинтересованости за независност, суверенитет и привредни развитак Југославије (1968). Никсон је у строго поверљивој поруци обавестио Тита о својој иницијативи, пре јавног саопштавања, за мир у

Вијетнаму (1970); као и о посети Кини и разговорима са кинеским руководиоцима (1971), разговору са совјетским лидерима (1972) о разговорима са јорданским краљем Хусеином, председницом израелске владе Голдом Меир, египатским званичницима – о решењу блискоисточне кризе – (1973); о консултацијама са владама Египта, Сирије и Израела (1973); о разликама у погледима Југославије и САД на порекло и природу блискоисточне кризе. Председник Џералд Форд сагласио се са Титом о „заједничкој привржености принципу потпуног суверенитета и права сваке земље да одлучује о свом путу“. Картер је изнео своју заинтересованост да чује од југословенског председника његове утиске и погледе о појединим светским, међународним питањима (1977); Картер је упознао Тита о споразуму Садат–Бегин постигнутом у Кемп Дејвиду (септембар 1978); о његовим погледима на совјетску инвазију на Авганистан, о споразумима САЛТ I и САЛТ II о таоцима у Ираку и сл.

На крају последње поруке коју је упутио Џими Картер Ј. Б. Титу, 25. фебруара 1980, стоји: „У овим немирним временима, осећам важним да још једном подвучем континуирану јаку подршку САД независности, територијалном интегритету и јединству Југославије и наше поштовање за водећу улогу коју Југославија игра у несврстаном свету. Сједињене Државе имају пуно поверење у способност Југославије да сама управља својом судбином. Ми потпуно подржавамо Ваш циљ – политички јаку и економски стабилну Југославију и спремни смо да учинимо што можемо да допринесемо реализовању тог циља.“

Иначе, Картер је у више порука истицао да подржава независност, јединство и територијални интегритет Југославије што су, истина, и други амерички председници чинили у својим порукама Титу.

Амерички председници су у порукама Титу исказивали приврженост принципу потпуног суверенитета и права сваке земље да одлучује о свом путу.

Поред размене мишљења и оцена о бројним питањима билатералних односа између две земље и о актуелним питањима међународних односа, кризним жариштима и сл. изнетим у порукама, председник Југославије имао је честе контакте са америчким званичницима, пре свега у Београду, са којима је непосредно водио разговоре о тим али и другим бројним питањима.

У посети Југославији била су два председника Сједињених Америчких Држава. Први који је посетио Југославију био је Ричард

Никсон, од 30. септембра до 2. октобра 1970. Председник Џералд Форд био је у посети Југославији 3. и 4. августа 1975.

Југославију су посетила и тројица потпредседника САД, Ричард Никсон разговарао је са Титом 12. јуна 1967. а Хуберт Хемфри (Hubert Humphrey) 22. јула 1969. Потпредседник Волтер Мондејл (Walter Mondale) био је код Тита 21. маја 1977.

У истом периоду Тито је, поред 70 држава које је посетио, био у САД четири пута (у Египту је био 18 пута, Румунији 16, СССР-у 13, Индији 8 пута итд.). Први пут у САД био је за време XV заседања Генералне скупштине Уједињених нација септембра – октобра 1960. године. Тада је разговарао са председником Двајтом Ајзенхауером. Три године касније, октобра 1963. током XVIII заседања Генералне скупштине УН срео се и разговарао са председником Џоном Кенедијем. У званичној посети САД био је од 27. октобра до 2. новембра 1971. у време када је председник био Ричард Никсон и од 7. до 9. марта 1978. у време председничког мандата Џимија Картера.

Београд су у разним приликама посећивали и државни секретари САД који су разговарали са Титом: Џон Фостер Далс (John Foster Dulles) 6. новембра 1955, Дин Раск (Din Rask) 4. маја 1963, Вилијам Роџерс (William Rogers) био је трећи државни секретар који је посетио Београд и то два пута, 12. априла 1969. и 9. децембра 1972. Хенри Кисинџер (Henry Kissinger) у својству државног секретара био је два пута примљен код југословенског председника, 4. октобра 1974. и 14. октобра 1979. Заменик државног секретара Роберт Марфи био је два пута код Тита, 17. септембра 1954. и 27. септембра 1955. године.

Поред четири државна секретара и једног заменика државног секретара са Титом су у Београду разговарали и државни подсекретари Даглас Дилон (Douglas Dillon) 19. јула 1960, Честер Бовес (Chester Bowes) 30. јула 1961. и Николас Каценбах (Nicholas Katzenbach) 18. октобра 1968.

Од високих дипломата САД у Београду је боравио и разговарао са Титом Аверел Хариман (Averell Harriman), прво као лични саветник председника САД а затим као специјални амбасадор САД 25. августа 1951. па 28. и 31. јула 1965, 1. јануара 1966. и септембра 1976. године.

Са амбасадорима САД у Београду, председник Југославије разговарао је више од 50 пута. У периоду од 1946. до 1980. било је 11 амбасадора: Ричард Петерсон (Richard Peterson), Кевендиш Кенон (Cavendish Cannon), Џорџ Алан (George Allan), Џејмс Вилијам Ридлбергер (James William Riddleberger), Карл Л. Ранкин (Karl L.

Rankin), Џорџ Кенан (George Kennon), Берк Елбрик (Burke Elbrick), Ирвин Тобин (Irvine Tobin), Вилијам Ленарт (William Lenhart), Малколм Тун (Malcolm Toon), Лоренс К. Силберман (Laurence K. Silberman), Лоренс Инглбергер (Lawrence Eagleburger). Амбасадор Џорџ Ален најчешће је разговарао са Титом – 13 пута у периоду од 1950. до 1953. године.

Југословенски председник имао је преко 270 сусрета и разговора са америчким званичницима, почев од већ наведених – шефова држава, државних секретара, заменика државног секретара, подсекретара, амбасадора, до конгресмена, сенатора, страначких првака, гувернера, универзитетских професора, књижевника, глумаца, исељеника, представника црква, астронаута, америчких студената до новинара. О свим тим сусретима и разговорима сведоче веома садржајни стенограми, записници, белешке али и фотографије.

Ипак, личне поруке које су размењивали амерички председници и председник Југославије посебан су и драгоцен извор за проучавање многих питања из међународних односа, али и личности председника.

Структуру ове збирке докумената чини: предговор, поруке од бр. 1–88, напомене уз поруке и као прилог, 52 поруке америчких председника на језику оригинала. Редни број ових порука поклапа се са редним бројем под којим су на српском језику.

Поруке објављујемо у њиховом интегралном тексту, на латиничном писму како су и написане у оригиналу. Једина наша интервенција, ради уједначавања, јесте у заглављу порука, на коме пише, нпр. председник Картер – председнику Титу.

У напоменама смо за сваку поруку навели одговарајућу сигнатуру. Напомене су, иначе, у функцији одређених појашњења или указивања на друге садржаје и документа о одређеним питањима, процесима и сл.

*Миладин Милошевић
Нада Пантелић*